

«زن و مطالعات خانواده»

سال ششم - شماره بیست و چهارم - تابستان 1393

ص 51- 41

تاریخ دریافت: 93/04/15

تاریخ پذیرش: 93/06/30

جهت گیری مذهبی و مرکز کنترل بیرونی، ادراک حمایت اجتماعی

نرگس شفیعی^{1*}
دکتر فاطمه شهبابی زاده²
هادی پورشافی³

چکیده

هدف از این پژوهش ارائه الگوی ادراک حمایت اجتماعی در زمینه نقش جهت گیری مذهبی و مرکز کنترل بیرونی است. 500 نفر از دانش آموزان شهرستان خوسف (سال تحصیلی 91-92) به صورت چند مرحله ای، مقیاس های جهت گیری مذهبی (آلپورت (Alport)، 1963)، مرکز کنترل بیرونی (راتر (Rotter)، 1996) و حمایت اجتماعی (مالکی، دیمیری و الیوت (CASSS)، 2000) را تکمیل کردند. پژوهش از نوع همبستگی است که از روش تحلیل مسیر بهره گرفته شد. نتایج نشان داد جهت گیری بیرونی مذهبی به طور غیرمستقیم از طریق افزایش مرکز کنترل بیرونی، کاهش ادراک حمایت والدین و دوستان را موجب می شود. لذا نه تنها بررسی نقش جهت گیری مذهبی در ادراک حمایت اجتماعی مهم می باشد، بلکه مرکز کنترل تبیین کننده، نقش جهت گیری مذهبی بر ادراک حمایت اجتماعی است.

واژه های کلیدی: جهت گیری مذهبی، مرکز کنترل بیرونی، حمایت اجتماعی والدین و

دوستان

¹ - فرهنگی آموزش و پرورش، کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی، بیرجند، ایران. shafie94@yahoo.com

² - استادیار گروه روانشناسی، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی، بیرجند، ایران.

³ - دانشگاه بیرجند، هیئت علمی، بیرجند، ایران.

مقدمه

دین اسلام نیروی اجتماعی قدرتمندی است و جامعه را متحد، همبستگی اجتماعی را تقویت و انسجام و نظم اجتماعی را حفظ می کند. مناسک دینی به افراد، انضباط شخصی و زهدگرایی را که از ضروریات زندگی اجتماعی است، می آموزد و آنان را برای زندگی اجتماعی آماده می کند (قمری، 1390: 90). افراد با جهت گیری مذهبی درونی در عقاید مذهبی پایبندی بیشتری دارند و دین و مذهب در تمام جنبه های زندگی شان آشکار است و در افراد با جهت گیری مذهبی بیرونی، مذهب به عنوان وسیله ای برای فراهم کردن مقام و کسب موقعیت برتر، امنیت و موقعیت اجتماعی، استفاده می شود (آلپورت و رز¹ 1967؛ به نقل ملتفت² و همکاران، 2010: 63). نظریه ها بیان می کنند که شرکت در مراسم و اعمال مذهبی مانند حضور در مساجد، تعامل، نوع دوستی و حمایت اجتماعی را افزایش می دهد (حیدری رفعت و عنایتی نوین فر، 1389). هر چه تعداد منابع حمایتی و میزان کمک هایی که به فرد می شود بیشتر باشد و هم چنین هر چه ذهن فرد در مورد مساعدت های بالقوه روشن تر و مطمئن تر باشد، توانایی وی در سازگاری با مشکلاتش بیشتر خواهد بود (قمری، 1390: 92). مفهوم حمایت اجتماعی ادراک شده به معنای ارزیابی شناختی فرد از محیط و روابط او با دیگران است. البته نظریه پردازان حمایت اجتماعی بر این تاکید دارند که همه روابطی که فرد با دیگران دارد، حمایت اجتماعی محسوب نمی شود؛ به بیان دیگر روابط منبع حمایت اجتماعی نیستند مگر آن که فرد آن روابط را به عنوان منبعی در دسترس یا مناسب برای رفع نیاز خود ادراک کند (استرتر³ و همکاران، 1992؛ به نقل ابوطالبی چهرمی، 1390: 46). به هر حال پیش بینی عوامل اثرگذار بر ادراک حمایت اجتماعی می تواند در کنترل آسیب های اجتماعی مؤثر واقع شود.

اعتقادات مذهبی علاوه بر تاثیر بر ادراک حمایت اجتماعی، می تواند زمینه ساز ویژگی های شخصیتی و خلقی از جمله مرکز کنترل نیز باشد. تالبورن⁴ (2007: 334) نشان داده است اعتقاد به خدا به انسان قدرت می دهد و پیروان بسیاری از ادیان یاد می گیرند که در مقابل مشکلات، تنها نیستند و خدا یار و یاور آنهاست؛ به عبارت دیگر،

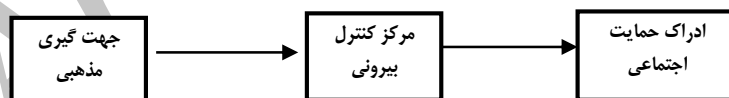
¹-Alport & Ross

²-Moltafet

³-Streete

⁴-Talbourne

پیروان این ادیان، مشکلات خود را به کمک کنترل با وساطت خدا حل می کنند. شاید ظاهر امر این طور باشد که این گروه از انسان ها گرایش بیرونی دارند ولی این طور نیست، آنها معتقد نیستند خدا مشکلاتشان را حل می کند بلکه معتقدند حمایت و پشتیبانی خدا به آنان نیرو می دهد تا به اهدافشان برسند. این نوع باورها به انسان کنترل درونی می دهد (شیمان¹ و همکاران، 2005: 170). افراد با منبع کنترل بیرونی به توانمندی و تلاش های خود متکی نیستند و از اعتماد به نفس پایین تر و در مقابل رویدادهای زندگی موضعی انفعال پذیرتر دارند (صالحی و همکارانش، 1386: 51). مرکز کنترل افراد با توجه به محیط خانواده و دوستان به عنوان محل های کسب تجارب حمایت اجتماعی، در سنین نوجوانی، تأثیر زیادی بر رفتار آنها دارد. کوشکی و خلیلی فر (1389: 33) در پژوهش خود نشان دادند که بین نگرش مذهبی شناختی، عاطفی با منبع کنترل رابطه معنادار و معکوسی وجود دارد و نقش نگرش مذهبی 10/8 درصد از تغییرات منبع کنترل را تبیین می کند. یافته های پژوهش قمری (1390) نیز نشان داد که بین دین داری و حمایت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. برقی و علیپور (1388) و صالحی و همکارانش (1386) نیز به ارتباط بین باور های مذهبی و منبع کنترل دست یافتند. بنابراین با توجه به نتایج چالش انگیز و تنها ارتباط بین دو به دوی متغیرهای هر یک از جهت گیری مذهبی و مرکز کنترل بر حمایت اجتماعی، پژوهشگر بر آن شد با در نظر گرفتن مبانی نظری و پژوهش های مذکور الگوی مفهومی همچون شکل (1) را مورد آزمون قرار دهد. مسأله اصلی پژوهش کنونی این است که آیا جهت گیری مذهبی به طور غیر مستقیم از طریق اثر گذاری بر مرکز کنترل در پیش بینی ادراک حمایت اجتماعی نقش دارد و آیا در قالب مدل شکل 1 برازش کافی دارد؟

شکل 1- الگوی ادراک حمایت اجتماعی

¹-Scheieman

ابزار و روش

پژوهش حاضر از نوع همبستگی است که از روش تحلیل مسیر بهره گرفته شد. جامعه آماری، کلیه دانش آموزان مقطع متوسطه نظری شهر خوسف در سال تحصیلی 91-92 به تعداد 570 نفر (طبق آمار اخذ شده از مدیریت آموزش و پرورش شهرستان خوسف) می باشند که به دلیل کوچک بودن جامعه، ابزارهای نمونه حاضر به صورت سرشماری در بین دانش آموزان دبیرستان ها (2 پسرانه و 2 دخترانه) و در بین تمام پایه های مختلف تحصیلی که در کلاس ها حضور داشتند و داوطلب بودند، با ذکر توضیحاتی برای جلب همکاری، نحوه تکمیل کردن و محرمانه بودن اطلاعات، توزیع گردید (60 پاسخنامه به دلیل ناقص بودن از تحقیق خارج شد). نمونه نهایی را 490 دانش آموز با میانگین سنی 16/37 سال و 222 پسر، (2/50%) و 218 دختر (5/49%) تشکیل دادند. جهت بررسی اعتبار ابزارها از آلفای کرونباخ و روایی سازه از تحلیل عاملی استفاده شد. سپس داده های جمع آوری شده، از طریق نرم افزار spss و Lisrel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جدول 1- توزیع فراوانی گروه نمونه مدارس متوسطه نظری شهر خوسف

نام آموزشگاه	جمع کل کلاس	جمع کل دانش آموز	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پیش دانشگاهی	جمع پایه
علامه امینی (پسرانه)	9	201	93	31	21	38	183
دکترشکوهی (پسرانه)	5	82	27	18	15	16	76
هدف (دخترانه)	6	108	48	19	25	-	92
کوثر (دخترانه)	12	179	69	28	27	15	139
جمع	32	570	237	96	88	69	490

- مقیاس جهت گیری مذهبی آلپورت (1963): تایلر و مک دونالد¹ در سال 1999، اعتبار مقیاس مذکور را بر اساس آلفای کرونباخ 0/76 گزارش کرده است (ملتفت و همکاران، 2010: 64). جهت بررسی روایی در پژوهش حاضر نیز از تحلیل مؤلفه های اصلی با چرخش ابلیمین استفاده شد که ساختار ساده دو عاملی به دست آمد و توانست به ترتیب 14/02 و 28/06 از واریانس جهت گیری مذهبی بیرونی و

¹-Taylor & Mac Donald

درونی را تبیین کند. در بررسی پایایی مقیاس مذکور، آلفای کرنباخ جهت گیری مذهبی بیرونی 0/71 و جهت گیری درونی 0/62 به دست آمد.

- مقیاس مرکز کنترل راتر (1966): ضریب پایایی مقیاس با روش کودر-ریچاردسون¹ در بسیاری از پژوهش‌ها 0/7 بوده است (ابراهیمی قوام، 1371؛ نقل از صالحی و همکاران، 1386: 3). جهت بررسی روایی در پژوهش حاضر از تحلیل مولفه‌های اصلی استفاده شد که ساختار ساده یک عاملی به دست آمد که می‌توانست به ترتیب 17/02 از واریانس مرکز کنترل را بیان کند. در بررسی پایایی مقیاس مذکور آلفای کرنباخ 0/51 به دست آمد.

-مقیاس ادراک حمایت اجتماعی (CASSS2000): توسط مالکی و دیمیری و الیوت در سال 2004 تهیه شده است. برای هر یک از منابع حمایت اجتماعی 12 سوال طراحی شده است که در این پژوهش از حمایت والدین و دوستان استفاده شد. اعتبار خرده مقیاس‌های آن نیز بالا و بیش از 0/8 گزارش شد (ابوطالبی جهرمی، 1390: 71). جهت بررسی روایی در پژوهش حاضر از تحلیل مولفه‌های اصلی استفاده شد که ساختار ساده یک عاملی به دست آمد و توانست 51/30 درصد از واریانس حمایت والد و 54/90 درصد واریانس حمایت دوستان را تبیین کند و در بررسی پایایی مقیاس مذکور آلفای کرنباخ 0/9 به دست آمد. سپس داده‌های جمع آوری شده، از طریق نرم افزار spss و Lisrel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

در بررسی الگوی مفهومی ادراک حمایت اجتماعی، پارامترهای تحلیل مسیر از طریق روش بیشینه احتمال به دست آمد. در شکل یک، شاخص جهت گیری درونی به دلیل غیر معنادار بودن از تحلیل حذف شد. مفروضه‌های مدل مورد مطالعه بررسی شد، طبق گفته هومن (1384: 165) تعداد طبقه‌های رتبه ای 5 یا بیشتر را می‌توان با آنها (البته با کمی خطا) مانند داده‌های فاصله ای رفتار کرد. ضمن اینکه یکسان نبودن پراکندگی رگرسیون‌های چند متغیری مدل‌های لیززل را ناروا نمی‌سازد (پدهازر²،

¹-Kvdr-Richardson

²-Pedhazur

1982؛ نقل از شهابی زاده و مظاهری، 1391: 226)، و در نهایت بنا بر نظر بسیاری از صاحب نظران از جمله آشر¹ (1983؛ نقل از شهابی زاده و مظاهری، 1391) همبستگی‌های کمتر از 0/8 نشان دهنده فقدان هم خطی بودن چند گانه است که نتایج حاصل از ضرایب همبستگی بین متغیرهای مورد مطالعه در جدول 2 بیانگر تأیید فرض مذکور است.

جدول 2- ماتریس همبستگی بین متغیرهای جهت گیری مذهبی، مرکز کنترل بیرونی و ادراک حمایت اجتماعی

متغیر	M	SD	1	2	3	4
1. جهت گیری بیرونی مذهبی	2/28	0/69	1			
2. مرکز کنترل بیرونی	1/77	1/20	**0/16	1		
3. ادراک حمایت دوستان	3/65	0/90	** -0/12	** -0/01	1	
4. ادراک حمایت والدین	2/98	0/94	** -0/14	0/04	0/37	1

* همبستگی در سطح معناداری 0/01 ** همبستگی در سطح معناداری 0/05

با توجه به پارامترهای تحلیل مسیر، چون شاخص‌های برازندگی تطبیقی و نرمال برابر 1 و 0/99 است، شاخص روایی متقاطع² نیز 0/05 و در فاصله اطمینان قرار دارد، ریشه دوم واریانس خطای تقریب³ (RMSEA) نیز 0/001 و کمتر از 0/06 است (هیو و بنتلر، 1999؛ نقل از هومن، 1384). مقدار مجذور کای نیز در سطح 0/05 ($p=0/051$) غیر معنادار می باشد، می توان استنباط نمود الگو با داده ها برازش مناسبی دارد.

$$(p = 0/51, df = 2, x^2 = 1/34)$$

شکل 2- ضرایب استاندارد مسیر نقش مرکز کنترل بیرونی در روابط بین جهت گیری مذهبی و ادراک حمایت والدین و دوستان

¹-Asher

²-Expected cross – validation index

³-Root mean square error of approximation

همان طور که شکل 2 نشان می دهد مسیر جهت گیری بیرونی مذهبی تنها به طور غیر مستقیم از طریق افزایش مرکز کنترل بیرونی $\beta=0/16$ ، $P<0/05$ کاهش دهنده ادراک حمایت اجتماعی والدین و دوستان است (به ترتیب 0/024 و 0/018). قابل ذکر است مرکز کنترل بیرونی در کاهش ادراک حمایت والدین نسبت به دوستان سهم قوی تری نشان داد (به ترتیب $\beta=0-0/15$ ، $\beta=-0/11$ ، $P<0/05$). نکته قابل توجه عدم معناداری مسیر بین جهت گیری بیرونی مذهبی با هر یک از مولفه های ادراک حمایت والدین و دوستان می باشد، که حاکی از فرایند تبیین کنندگی مرکز کنترل در نقش جهت گیری مذهبی در پیش بینی ادراک حمایت اجتماعی است. به عبارتی جهت گیری بیرونی مذهبی به طور مستقیم بر کاهش ادراک حمایت اجتماعی تاثیر نمی گذارد بلکه از طریق تاثیرگذاری بر افزایش مرکز کنترل بیرونی، در جهت کاهش ادراک حمایت اجتماعی پیش می رود.

بحث و نتیجه گیری

همان طور که نتایج مسیرنشان داد مسیر جهت گیری بیرونی مذهبی تنها به طور غیرمستقیم از طریق افزایش مرکز کنترل بیرونی، ادراک حمایت اجتماعی والدین و دوستان را کاهش داد. در این راستا پژوهش هایی از جمله پرسمن¹ و همکاران (1990)؛ شراگ و سیلورمن² (1971)؛ برقی و علیپور (1388) رابطه معنادار و مثبت را بین منبع کنترل و جهت گیری مذهبی نشان دادند. از آن جایی که فرد دارای مذهب بیرونی به دنبال منافع شخصی خویش است و خداوند را به عنوان حامی و پشتیبان واقعی نمی شناسد، در ارتباط با دیگران نیز نمی تواند به آن ها اعتماد و حمایت آنان را باور کند و چون این افراد نمی توانند روابط خوبی با خانواده و اطرافیان برقرار سازند، روابط با دیگران را به عنوان منبع حمایت خودشان، باور نمی کنند، لذا ادراک مناسبی از حمایت والدین، دوستان و اطرافیان خویش نیز نخواهند داشت. به هر حال از آن جایی که ارزش های مذهبی در این افراد، درونی نشده است، لذا رفتارهای مذهبی آن ها با باور درونی همراه نمی باشد، بنابراین شرکت آنها، باعث کاهش احساس تعلق و هم نوع

¹-Pressman

²-Shrauger & Silverman

دوستی می‌گردد و در نتیجه کاهش حمایت اجتماعی را نیز به همراه دارد؛ لذا به نظر می‌رسد آسیب ناشی از جهت‌گیری بیرونی که هم به طور مستقیم و هم به طور غیرمستقیم، کاهش روابط و ادراک حمایت اجتماعی را به همراه دارد. افراد مذهبی با گرایش بیرونی، که دین را به عنوان ابزاری جهت رسیدن به مقاصد غیرمذهبی به کار می‌برند (هانسبرگر، 1999؛ نقل از عسکری، 1390: 13) در زمان شرکت در آیین‌ها و مراسم دینی به دنبال کسب مقام و موقعیت اجتماعی و اهداف شخصی خویش هستند و چون سلامت روانی، عزت نفس، مسؤولیت‌پذیری و کانون کنترل درونی ضعیفی دارند، از روابط اجتماعی و حمایت‌های کمتری نیز، در محیط‌های اجتماعی و مذهبی بهره‌مند می‌گردند.

از پیامدهای دیگر جهت‌گیری بیرونی مذهبی کارکرد های ضعیف پایه ایمنی و پناهگاه مطمئن دل‌بستگی نایمن به خدا است (کرک پاتریک، 1997؛ نقل از بک، 2006: 127) که به دلیل احساس نایم‌نی و کاهش اعتماد و توکل به خدا، احساس کنترل این افراد کم شده، در نتیجه به دلیل عدم اکتشاف و مقابله با مشکلات، احساس رضایت آنها کاهش می‌یابد. در زمان قرار گرفتن در موقعیت‌هایی که به شکست‌های مکرر می‌انجامد چون این افراد، کنترلی بر موقعیت ندارند، موجب می‌شود که آنها احساس درماندگی را بیاموزند و از زندگی کمتر لذت ببرند و احتمال ابتلا به افسردگی در آنها بیشتر شود (برقی و علیپور، 1388: 164)، لذا این افراد در زندگی، حمایت والدین خود را نیز برحسب غریزه و تصادف، تعبیر و دریافت می‌کنند و درک و باور ضعیف آنها از روابط عاطفی و محبت آمیز خانواده، منجر به ضعیف شدن پایه‌های اعتماد شده و با دوستان خویش نیز ناسازگارانه و بدبینانه رفتار می‌کنند، از این رو در روابط اجتماعی نیز با کاهش حمایت دوستان، مواجه می‌شوند.

با توجه به اینکه ما در یک کشور مذهبی زندگی می‌کنیم و ارتباط با خانواده، دوستان و خویشاوندان و به طور کلی هم نوع، اهمیت فراوانی دارد و پایبندی به آموزه‌های دینی و درونی کردن مذهب سد محکمی در برابر آسیب‌های اجتماعی، انحرافات اخلاقی و تاثیرات تهاجم فرهنگی است و تقیدات مذهبی هم به طور مستقیم رفتارهای فردی را کنترل می‌کند و هم به طور غیر مستقیم از طریق افزایش عزت نفس، بهبود روابط بین اعضای خانواده و افزایش نظارت والدین، موجب کاهش رفتارهای ناپه‌نجان می‌شود لذا می‌توان پیشنهاد کرد با رجوع به دین و تقویت باورهای دینی و

تقویت حس نوع دوستی می توان از حمایت های اجتماعی بیشتری بهره مند شد و از آن جایی که سبک های اسنادی در سلامت روان دانش آموزان و دانشجویان نقش دارد، ترتیبی اتخاذ شود که شیوه های سبک های اسنادی سالم ساز آموزش داده شود.

Archive of SID

منابع:

- ابوطالبی جهرمی، فاطمه (1390)، ((رابطه بین انواع و منابع حمایت اجتماعی با بهزیستی ذهنی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان))، پایان نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده، دانشگاه بیرجند، ص 46.
- برقی، زیبا؛ احمد علیپور (1388)، ((بررسی رابطه سلامت روان با باورهای مذهبی، منبع کنترل و خوش بینی استادان دانشگاه))، معرفت در دانشگاه اسلامی، 43، س 13، ش 3، ص 170-148.
- حیدری رفعت، ابوزر؛ علی عنایتی نوین فر (1389)، ((رابطه بین نگرش دینی و شادکامی در بین دانشجویان))، روان شناسی دین، س 3، ش 4، ص 72-61.
- شهبابی زاده، فاطمه؛ محمدعلی مظاهری (1391)، ((دل بستگی ادراک شده دوران کودکی، کارکرد خانواده و مقابله مذهبی))، فصلنامه روان شناسان ایران، س 8، ش 31، ص 221-234.
- صالحی، لیلی؛ لاله سلیمانی زاده؛ عباس باقری یزدی و عباس عباس زاده (1386)، ((رابطه بین اعتقادهای مذهبی و منبع کنترل با سلامت روان در دانشجویان))، مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، س 11، ش 1، ص 6-1.
- عسکری، مارال (1390)، ((ساختارهای زیستی شخصیت بررسی فعالیت سیستم های مغزی رفتاری، دل بستگی و جهت گیری مذهبی در دختران فراری و عادی))، پایان نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده، دانشگاه آزاد بیرجند، ص 13.
- قمری، محمد (1390)، ((رابطه دین داری و حمایت اجتماعی در دانشجویان))، روان شناسی و دین، س 4، ش 1، ص 104-89.
- کوشکی، شیرین؛ مهدی خلیلی فر (1389)، ((نگرش مذهبی و منبع کنترل))، اندیشه و رفتار، دوره 4، ش 15، ص 40-33.
- هومن، حیدرعلی (1384)، ((مدل یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم افزار لیزرل))، انتشارات سمت، تهران، ص 165-245.
- Beck, R. (2006), "God as a secure base: attachment to God and theological exploration", *Journal of Psychology and Theology*, V34, N 2, p125-132.
- Kirkpatrick, L.A. (1994), "The role of attachment in religious belief and behavior". *Advances in personal relationships*. London. 5:239-25.

- Moltafet, G.; Mazidi, M.; Sadati, S. (2010), "Personality traits, religious orientation and happiness", *Procedia Social and Behavior Sciences* 9, 63-69.
- Pressman, H. A. (1990), "Religious belief depression and ambulation status in elderly women with broken hips". *Am. J. Psychiatry*; 147; 758-60.
- Schieman, S. Pudrovska, T. & Milkie, M. A. (2005), "The Sense of divine control and the Self-Concept", *Research on Aging*, 27, 165-196.
- Shrauger, J. S., & Silverman, R. E. (1971), "The relation of religious background journal for the scientific study and participation to Locus of control. *Religion*, 10, 11-16.
- Thalbourne, M. A. (2007), "Potential psychology predictors of religiosity", *International journal for psychology of religion*, 17, 333-336.

Archive of SID